

Møller og kormaling

Forfatterne har en fælles interesse for møller og deres historie, og derfor har redaktionen bedt dem belyse emnet. Knud Søgaard har skrevet det generelle afsnit om mølletyper og deres udvikling, mens Sigfred Bang har skrevet om Faddersbøl Mølle og Alfred Sørensen om Skinnerup Mølle.

Da menneskene i stenalderen endnu var samlere og jægere, har behovet for at få findelt f.eks. agern eller andre frø og kerner meldt sig, og her er den første primitive form for kværn blevet taget i brug, idet man har knust frøet eller kernen mellem to sten. Senere, da menneskene blev mere bofaste, har man udviklet de første skubbekværne, bestående af en større sten med en fordybning som den faste del (liggeren), og med en mindre rund eller oval sten har man så findelt kornet ved at skubbe løberen (den øverste sten) frem og tilbage. Denne metode til formaling blev anvendt i adskillige tusinde år her i landet, idet den blev brugt til op i bronzealderen. Bronzealderens skubbekværne har i nogle tilfælde haft liggere, der er blevet formet med mejsel eller andet, idet der findes tydelige spor heraf i nogle af de fundne kværne fra den tid.

At sidde bag kværnen var et hårdt arbejde, men sandsynligvis også et arbejde med meget lav prestige. Fra Romerriget har man skriftlige efterretninger om, at det var de lavest rangerende kvindelige slaver, som fik dette arbejde, og her i landet kan man tænke sig, at det har været trælearbejde, hvis man har haft trælle.

Ordet mølle forbinder vi i vore dage med noget roterende. Ordets oprindelse er

romersk (*mola*) og var knyttet til skubbekværnene, også kaldet sadelsten på grund af deres form. Skubbekværnen kaldtes *mola trusatilis*, medens drejekværnen kaldtes *mola versatilis*.

Ordet *kværn* er af germansk oprindelse og var betegnelsen for det redskab, man brugte til at knuse korn til mel. Da romerne erobrede en stor del Europa og kom op til Rhinen, medbragte de deres drejekværn (*mola versatilis*), som germanerne kaldte for *kværn*. Efter denne tid er de to dele blevet skilt ud, således at *mola* (mølle) er blevet brugt som betegnelse for hele maskineriet til kormaling, medens *kværn* er blevet udtryk for maskinen, der foretager selve formalingen.

Drejekværnen

Det næste trin i udviklingen eller forenklingen af kormalingen var opfindelsen af drejekværnen, der var kendt i Romerriget 2-3 århundreder før vor tidsregning. Her til landet kom den formodentlig hen mod 200-300 e. Kr. Drejekværnen vinder langsomt indpas, men bliver efterhånden almindelig.

Fordelen ved drejekværnen frem for skubbekværnen var, at den var mere effek-

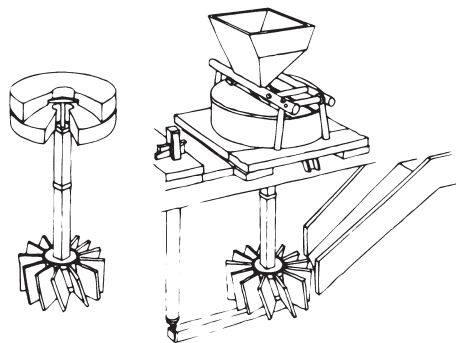
tiv og kunne kværne større mængder ad gangen. Kværnen bestod af en understen (liggeren) med en rund fordybning i midten, samt en mindre oversten (løberen), hvori der i midten var lavet et noget større hul. I liggerens fordybning var fastgjort en træpæl, der var så lang, at den gik et stykke op i løberens hul og derved holdt de to sten på plads, når løberen blev drejet rundt. Løberen var desuden forsynet med et eller to huller ude ved kanten, hvori blev sat en pind, så den kunne trækkes rundt af en eller to mennesker.

Når drejekværnen blev brugt, hældte man korn ned i hullet på løberen, og når denne drejedes rundt, løb kornet ind mellem de to sten, hvor det blev malet, og da der hele tiden kom nyt korn til, blev det maledede skubbet ud til kanten af løberen, hvor det kunne opsamles. Man lavede senere stenene lige store og anbragte dem i en kasse forsynet med en tud, så kornet kunne løbe gennem denne og ned i en beholder. Med denne kværntype har vi faktisk prototypen til den kværn, vi kender i dag, og som har været brugt i ca. to tusinde år.

For stenaldermandens knusesten, skubbekværnen og drejekværnen har der været dette til fælles, at de har krævet enten menneskers eller dyrs trækraft, og det har været et slidsomt arbejde.

Skvatmøllen

Måske omkring vor tidsregnings begyndelse, tidspunktet er svært at bestemme, skete her i landet lidt af en revolution med hensyn til trækraften til kværne, idet der da formentlig kom de første *skvatmøller*, en mølletype der har været brugt i f.eks. Norge og Halland i Sverige op til nutiden.

Skvatmølle.

Skvatmøllen er en primitiv form for vandmølle, med en lodretstående aksel, der går direkte op og trækker løberen i kværnen. Møllehjulet ligger ned og sidder for enden af trækakslen. Denne type mølle er enkelt opbygget, udelukkende af træ, hvorfor der ikke er fundet sikre spor af de første møller. Møllen er let at bygge, kræver kun få materialer, er let at betjene og frem for alt, den kræver kun en lille vandmængde i forhold til andre vandmølletyper, men har selvfølgelig så heller ikke så stor en trækraft.

Vandmøllen

Omkring år 1100 kom de første vandmøller med lodretstående hjul til Danmark fra England sammen med engelske munke, der kom her til landet. Munkene havde fået kendskab til mølleriet, fordi det var dem forbudt at forlade klosterets område, og de derfor måtte kunne male kornet selv. De første vandmøller var med det såkaldte *underfaldshjul*, hvilket betyder, at vandet rammer hjulet på dets underste del, som kun kræver et lille fald på vandet, $\frac{1}{2}$ - $1\frac{1}{2}$ meter, og det er derfor ikke nødvendigt

med nogen stor og dyb mølledam. Trækraften her var betydelig større end ved skvatmøllen, men mindre end med overfaldshjulet, som senere kom til.

Mange af møllerne med underfaldshjul var såkaldte »græsmøller«, hvilket vil sige, at mølleren kun måtte stemme vandet op i den tid, hvor kvæget ikke skulle på græs, hvorimod det skulle have frit løb i græssæsonen.

Opstemningen af vand har gennem tiderne givet anledning til mange tvister og retssager, fordi nogle havde interesse i græsset på engene, der blev oversvømmet ved opstemning af en mølledam, medens mølleren gerne ville have vand, så han kunne male så stor en del af året som muligt. Og endelig have begge parter et fælles ønske om, at det avlede korn også kunne blive malet.

Valdemar Atterdag var en ivrig møllebygger. Han nedsatte en kommission af herremænd, abbeder og væbnere, som skulle tage sig af vandløbene og de møller, kongen nylig havde ladet bygge »*thi han ville ikke tillade, at vandene løb i havet,*

uden at have gjort landegavn«. Dette viser, at allerede i middelalderen havde møllerne interesse på allerhøjeste sted.

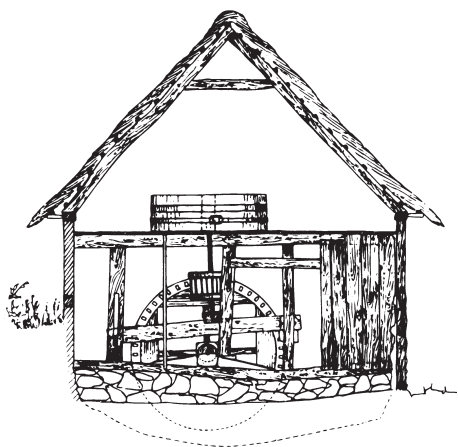
I Danmark blev de første vandmøller med overfaldshjul taget i brug omkring år 1600. Denne type møller kræver et noget større anlæg end typen med underfaldshjul, idet de kræver et fald på vandet på ca. 3 m. Denne faldhøjde kræver, at vandet skal stemmes op, og der skal laves en mølledam med dæmning for dels at få tilstrækkelig højde, dels at have et reservoir, hvor tilførslen af vand ikke er tilstrækkelig hele tiden.

Overfaldshjulet giver imidlertid også en bedre udnyttelse af den tilførte vandmængde, idet den udnytter 60 % af vandet mod underfaldshjulets kun 30 %. En betingelse for at vandmøllerne kunne køre var, at der var tilstrækkeligt med vand, hvilket kunne være et problem i tørre somre, eller hvis mølleren var en græsmølle, som kun måtte stemme vandet op en del af året.

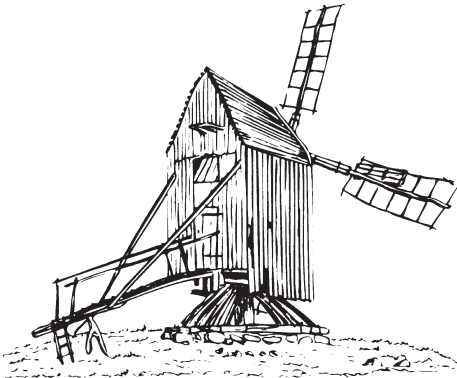
Manglen på vand fik nogle mølleejere til at opstille en vindmølle i forbindelse med vandmøllen, således at der kunne males, hvis der var vand eller vind, men vindmøller, først stubmøller og senere hollandske møller, blev også opstillet, uden at der i forvejen var en vandmølle, f.eks. hvor der slet ikke fandtes vandløb.

Stubmøllen

Stubmøllens konstruktionsprincip er, at selve mølleren balancerer og bæres af en lodret kraftig »stub« midt i mølleren. På stubben ligger en ligeledes meget kraftig »stenbjælke«, som hele møllekroppen hænger på. Stub og stensbjælke er stubmøllens vigtigste dele, og her findes ofte indskårne navnetræk og årstal. Stubben hænger på og

Vandmølle.

Stubmølle.

støttes af kraftige skråstivere mod krydsfoden, som ofte er hævet fra terrænet med et kampestensfundament.

Hele møllen drejes op mod vinden ved hjælp af den lange svans, som rager bagud på møllen. Svansen fungerer normalt også som adgangsvej til møllen ad en stige og en gangbro.

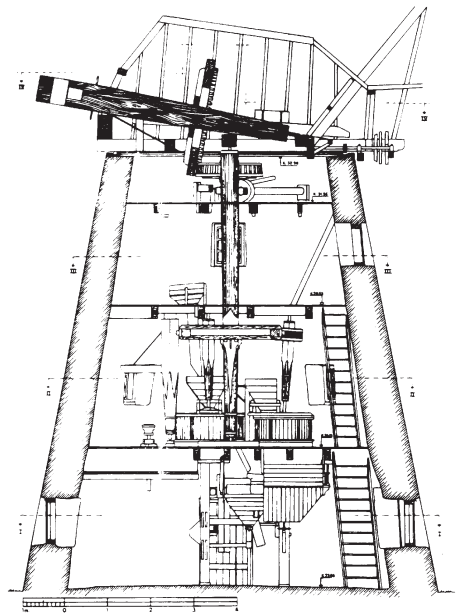
Hollandsk Mølle

Den mølletype, vi kender bedst i dag, er den hollandske, og det er denne type, vi har nogle få stykker tilbage af i Thy og Vester Hanherred. Den hollandske mølle er egentlig udviklet i Tyskland i 1600-tallet, men er så forbedret af hollænderne, som brugte den til afvanding. Fra Holland er møllen kommet til Danmark i slutningen af 1700-tallet, formentlig i første omgang til marsken i Sønderjylland, hvor den ligesom i Holland blev brugt til at trække en vandsnegl for at afvande de lave områder. Den første hollandske vejrmølle i Danmark – Store Kongens Mølle – skal dog være opstillet allerede omkring 1620 i København af Christian IV.

Den store forskel på stubmøllen og den hollandske mølle er, at på stubmøllen drejes hele møllen rundt om stubben, når møllen skal krøjes i vinden, medens det kun er den øverste del, hatten, der bliver drejet på den hollandske type. Dette har flere fordele, bl.a. at møllehuset kan laves betydeligt større, så der kan blive plads til flere maskiner i huset, desuden har den et større vindfang, som giver større trækraft, og hele møllen står også mere stabilt.

De første hollandske møller var »svanskrøjere«, d.v.s. at møllen havde et langt, kraftigt tømmerstykke, som var fastgjort i hattens tømmerramme, og rakte helt ned til jorden (en »jordhollænder«) eller til galleriet – »omgangen« – et stykke oppe på møllen (en »gallerihollænder«).

Hatten hvilede på en »drejering« øverst på mølleskroget, hvor hatten kørte på

Hollandsk mølle.

»skøjter« eller ruller. Selve krøjningen foregik nede på jorden eller på omgangen ved hjælp af et spil nederst på svansen. Fra spillet kunne et reb med en stor krog hægtes fast i jernøjer i jorden eller på omgangen.

Møller med omgang havde ofte en gennemkørsel i den nederste etage, så kunderne kunne læsse varerne i tørvejr. Man skelner mellem en mølle, der står på fod eller kælder, d.v.s. med omgang, og en mølle, der står »på jorden«, kaldes også en jordmølle.

Møllerne var bygget i flere etager, og kværne, valsestole, sigter m.v. var anbragt således, at det uforarbejdede korn ved hjælp af et sindrigt spil kunne hejses op gennem etagerne til den maskine, hvor det først skulle behandles. Det skete gennem lemme i gulvet, lemmene klappede selv i, når sækken var igennem. Derefter løb kornet gennem maskinerne ned i nederste etage, hvor det blev tappet og var klar til udlevering til kunderne.

Både stubmøller og hollandske møller var oprindeligt alle forsynet med sejl, som blev trukket op over vingerne for at give den nødvendige modstand for vinden til at dreje vingerne rundt. I begyndelsen af 1900-tallet fik nogle møller selvkrøjer. Selvkrøjningsmekanismen blev opfundet 1822 og består af et sæt mindre vinger bagest på møllehatten, vinkelret på de store vinger. Hattens drejekrans var forbundet med disse små vinger, som så sørgede for, at møllen hele tiden var oppe mod vinden.

Mange møller fik op gennem 1900-tallet »klapsejl« i stedet for de gamle »kludesejl« på vingerne. Dette bevirkede, at man ved hjælp af en såkaldt »selvsvikker« kunne åbne eller lukke klapperne og derved få møllen til at give en jævnere trækraft og et mere ensartet omdrejningstal.

Mølleriet og lovgivningen

I de middelalderlige landskabslove fastsattes det, at alle, der var i besiddelse af dæmning og dæmningssted, havde lov at bygge mølle, hvis man ikke forvoldte skade på anden mands ager og eng eller lod vandet flyde på landevej, skovvej eller kirkevej. Man måtte selvfølgelig heller ikke lede vand væk fra en rende, hvor der »fra Arilds tid« havde været en anden mølle. Hvis en mølle havde eksisteret i tre år, uden at nogen var kommet med indvendinger, havde man lovhævd på møllen.

I det feudale samfund var ejendomsretten til jord koncentreret på meget få hænder: kongen, adelsfolk og den stærke katolske gejstlighed. I praksis var det derfor kun disse udvalgte, der havde mulighed for at bygge møller.

Efter enevældens indførelse i 1660 blev møllerne efterhånden pålagt betydelige skatter. Møllerne, deres vandmængde og kundeunderlag blev vurderet, og skatteopkrævningen sat i system.

Møllejerne kom til at betale skat i forhold til, hvad man forventede, de ville kunne tjene ved møllens drift. For at sikre at møllejerne nu også kunne betale deres skat, var man nødt til at beskytte dem mod, at der opførtes møller inden for det område, der udgjorde møllens naturlige kundekreds. Hermed indførtes det privilegerede mølleri, hvor det at bygge en ny mølle eller at forbedre en eksisterende krævede en kongelig bevilling, et privilegium. Privilegiet blev ikke indført ved lov, men som en administrativ praksis, hvorved mølleriet blev et stærkt kontrolleret erhverv. Selv kundernes betaling for malingen, den såkaldte »told«, blev reguleret centralt. Tolden skulle ifølge lov tages med en stemplet kobber-toldkop eller en træotting.

Tolden – møllerens løn – udgjorde $\frac{1}{18}$ af kornet.

Indtil slutningen af 1600-årene havde der været mange småmøller rundt omkring, der som regel blot betjente en enkelt gård – de såkaldte skvatmøller. Disse blev nu forbudt ved lov. 1683 fik vi den første fællesdanske lov, »Kong Christian den femtes Danske Lov«. Denne lovs femte bogs kapitel 11 handler »Om Møller og Vand«, og hermed afskaffedes skvatmøller, der lå mindre end én mil fra en mølle, der betalte skat (skvatmøller var ikke beskattede). Heller ikke vindmøller måtte opføres, hvor de kunne skade en beskattet mølle.

Med loven stadfæstedes også møllepligt for kongens bønder. Det betød, at en bonde, der fæstede en af kongens gårde, havde pligt til at lade sit korn male på én af kongens møller. Møllepligten var allerede i 1617 påbudt ved et kongeligt reskript.

Loven om Møllenæring af 14. april 1852 gav i princippet enhver mulighed for at bygge en mølle og ernære sig ved mølleri, men i lovens paragraf 15 står: *»Denne Lov er ikke gjældende for Bornholm eller for andre Steder, hvor Møllenæringen maatte befindes at være fri, ei heller for de Districter, hvor Møllertvang finder Sted, og har Vedkommende, som maatte formene at være i Besiddelse af Eneret til Maling i et District, inden 1 Aar fra nærværende Lovs Dato og under Rettighedens Fortabelse at gjøre Anmeldelse derom til Indenrigsministeriet, som herefter har at foranstalte det efter Omstændighederne videre Fornødne til, at Maletvangen kan blive ophævet«.*

Først i 1861 blev møllenæringen helt fri, og fra denne tid og op til ca. 1910 blev der bygget mange møller i Danmark, og det var i perioden én af de største industrier i landet. De sidste hollændermøller blev opført omkring 1910, men da var man

også nået op på omkring 30.000 fordelt over hele landet.

Råoliemotoren, som man begyndte at indføre i slutningen af 1800-tallet, blev den første konkurrent til møllen, og i 1914 var omtrent halvdelen af samtlige danske møller (ca. 15.000) forsynet med sådanne. Dette gav mulighed for at drive mølleri mere intensivt, uden afhængighed af vind.

I de halvtreds år, fra 1910 til 1960, gik det tilbage med antallet af møller i Danmark, hvilket havde flere forskellige årsager. Mange gårde fik i første halvdel af 1900-tallet opsat en mølle på taget af laden, så de blev i stand til selv at trække både kværn og tærskemaskine m.v. Med hensyn til melfremstilling gik dette over til de store damp- eller industrimøller, men det som havde størst betydning for nedgangen i antallet var fremkomsten af, først råoliemotoren og senere el-motoren, der gjorde det muligt for gårdene selv at klare de opgaver, som mølleren før havde taget sig af.

Mange møllere blev nu forhandlere af korn og foderstoffer, hvilket fortsatte til omkring 1960-65, hvor det var slut for de fleste mindre møllier, der ikke kunne klare sig i konkurrencen med de store andelsselskaber og private foretagender.

Møller i Thy og Vester Hanherred

Det er meget vanskeligt at gøre op, hvor mange møller, der har eksisteret i området, fordi tallet har varieret fra tid til anden. Der findes optællinger på visse tidspunkter, men hvor nøjagtige de er, er det svært at vurdere.¹

Ved en optælling af de møller, der er medtaget på Videnskabernes Selskabs kort fra 1795, kommer man til resultatet ca. 50

vindmøller og ca. 15 vandmøller. Knud Aagaard nævner i sin bog »Beskrivelse over Thye« fra 1802 19 vindmøller og 12 vandmøller. I første udgave af »Trap Danmark« 1859 er i området angivet 36 vindmøller og 17 vandmøller, og i Daniel Bruuns »Danmark: land og folk« udgivet 1919 angives tallene til henholdsvis 77 vindmøller og 2 vandmøller.

Tallene ovenfor kan måske forklares på den måde, at vindmøllernes antal er faldet i første halvdel af 1800-tallet, fordi de små møller er blevet nedlagt til fordel for færre større, mens stigningen i århundredets sidste halvdel skyldes den frie møllenæring fra 1861.

Vandmøllernes antal er nogenlunde konstant indtil omkring 1860, møllerne har for de flestes vedkommende været små og har kun betjent én eller nogle få gårde – nogle blev også brugt som valkemøller, f.eks. i Klitmøller. I sidste halvdel af århundredet blev vandmøllerne nedlagt og erstattet af vindmøller – ikke nødvendigvis på de samme steder.

Faddersbøl Mølle

Faddersbøl Mølle! Et flot navn der altid har haft og stadig har en ganske særlig klang for mig. Ikke mindst i min barndom havde Møllen og folkene der en overordnet betydning. Der havde jeg min anden rod. Det var min mors hjem, et lille »hedehjemmen« med dengang små kår, men rig på sammenhold og kærlighed. Det var oprindeligt en vandmølle, men efter udtørringen af Sjørring Sø i årene 1858-62 rejste møller Holst en hollandsk vindmølle og opførte beboelse og landbrugsbygninger vest for afvandingskanalen. Møllen blev senere solgt til proprietær Møller, »Faddersbøl«.

Min oldefar Christen Jacobsen havde Hundborg Mølle i forpagtning, og i den lille landbrugsejendom, der hørte til møllen, er min bedstefar Salmon Bredahl Jacobsen født. Ejendommen lå, hvor »Den nye kirkegård« nu ligger. Min bedstefar er således begravet på sin barndoms mark, og selv bor jeg nu på den samme mark en anelse længere mod øst.

I december 1874 købte min oldefar Faddersbøl Mølle for 4.500 Rdl. Min bedstefar var da 8 år og enebarn. I 1893 døde hans far, hvorefter Salmon blev bestyrer for sin mor, indtil han i juni 1897 overtog møllen med tilhørende landbrug på 45 tdr. bygsædeland ringe sandjord, for største parten uopdyrket hede.

Min bedstemor er født i »Stensgaard« i Hundborg. Hun var kun 8 dage, da hendes mor døde af barsel-feber 45 år gammel. Mormor har således aldrig kendt sin mor, men arvede hendes navn Sidsel Marie, som hun igen gav i arv til sin ældste datter.

Sidsel forelskede sig i den unge møller-svend. De blev gift, da hun var 22 år, vist ikke efter hendes forældres ønske. Alligevel gik de to unge ufortrødent i gang med at opbygge et hjem for sig selv og de ti børn, der efterhånden kom til. Det blev et stort arbejde med små kår de første mange år, men de holdt utrolig meget af hinanden og fik et godt hjem sammen.

For at hjælpe lidt med indtjeningen åbnede min mormor 1. februar 1903 en lille butik, hvorfra hun solgte kolonialvarer, men fra 1914 blev forretningen udvidet med en manufakturafdeling, eller rettere en manufturreol i stuen, hvor hun solgte meterverer. Jeg har arvet hendes målepind, som jeg er utrolig stolt af. Den bærer indskriften: »½ Meter 1914«.

Man kan med sandhed sige, at Faddersbøl Mølle var en blandet landhandel med

Faddersbøl mølle.

mølleri, landbrug, og købmandsforretning. Når dertil kom omsorgen for 10 børn, forstår vi, at der har været meget at rive i, selv om de havde en møllersvend og en karl til hjælp. Efterhånden kunne børnene hjælpe til, og da de to gamle gik på aftægt, blev foretagendet videreført af tre døtre og to sønner, der alle forblev ugifte. Møllen står et stykke fra ejendommen, der er ingen læ omkring den, så den står i fri vind. Vejen til møllen går over åen, som er afløb fra Førby Sø. Der var sjældent ret meget vand i åen, og jeg har aldrig set fisk i den, men derimod var der mange vandrotter, og jeg husker endnu plasket og sølvstriben efter dem, når de kastede sig i åen. På østsiden af vejen, var der lavet et lille stem, hvor man om sommeren kunne vande kreaturerne. Trækkeren kunne så sidde på kanten af

vejen og fundere over tilværelsen, mens kreaturerne drak det kolde, friske vand.

Ved møllen kunne man køre rundt om en stak gamle, udtjente kværnsten, men skal vi nu ikke gå indenfor og se, hvordan der så ud. Vi kommer først ind i en lille muret tilbygning med tre rum, hvor det midterste var indgangen til møllen, men også tjente til opbevaring af kornsække, der var klar til afhentning. Til venstre et meget lille »kontor« og til højre motorrummet med den store petroleumsmotor. Lige frem kom vi ind i kælderens under selve møllen, hvor de svære stolper, møllens skelet, stod på store kampesten. Det ottekantede rum med vægge af kampesten gav en særlig rumoplevelse. Her stod sække med korn, der skulle en tur gennem kværnen. Et hejseværk trukket af møllen

eller motoren hev sækkene op gennem et par lemme i loftet. Jeg husker endnu lyden, når lemmene igen faldt på plads. Det formalede korn løb i træskakter gennem loftet ned i sækkene i kælderen.

På maleloftet »æ moel-lowt« (det første loft) stod foruden de to store kværn et pilleværk »æ pelværk« (valseværk) til fremstilling af brødkorn, en høvlebænk og et lille bord. Det var her tingene skete, og her mølleren opholdt sig, når møllen var i arbejde. Der var virkelig råhygge på det loft, hvilket ikke blev mindre af, at belysningen kom fra støvede petroleumslamper. Her var min mølleverden, her måtte jeg lege. Fra dette loft var der to døre (mod øst og mod vest) ud til mølledæmningen, som blev benyttet, når mølleren skulle ud og krøje (dreje) møllen eller sætte eller lægge sejl. Fra maleloftet førte en meget slidt trappe op til øverste loft »stjernehjulsløftet« med det store stjernehjul med krondrevet ovenover og de mange udvekslinger og trækstænger. Det var et farligt sted at være, og hertil var der kun adgang for mølleren selv, når møllen arbejdede. Endelig gik der derfra en hønsestige op til selve møllehaten med det store skråtstillede kamhjul og »æ pærs« (persen/bremsen).

Der var som sagt en utrolig hygge i møllen, især når der var lys i lamperne. Der var tusinde skygger og skumle steder overalt, med god plads til både nisser og trold og ingen tvivl om, at de også var der, jeg har selv set skyggen af dem mange gange. Der var de mange dejlige lyde fra træværket (alle tandhjul var af træ og gav en vidunderlig lyd) og kværnene og ikke mindst møllevingernes susen. Det var i det hele taget en pragtfuld atmosfære at opholde sig i. Prøv engang at se ud ad døren en dag vindretningen passer, så vingerne står foran døren *hwiw, hwiw, hwiw* siger det,

hver gang vingerne drøner forbi, men pas endelig på, bliv i møllen. Med god vind var der fart på møllen og kraft til kværnene, men desværre for mølleren kunne der gå flere døgn med vindstille, og i gamle dage før motorens tid, hobede arbejdet sig op. Når så endelig vinden kom igen, måtte møllen holdes i gang døgnet rundt. Faddersbøl Mølle havde et vingefang på 26 alen og var således en voksen mølle.

Mølleren selv var også hyggelig, han var hvid af melstøv og lignede et spøgelse. I min tid var det morbror Kresten, som i sig selv var en meget hyggelig og gemytlig mand.

Transporten til møllen foregik med hestetovogne, som var spændende at studere. Der var gode køretøjer, og der var noget gammelt bras. Det samme kunne man sige om hestene og for den sags skyld om kusen selv. Hestene var nu det mest interessante. Et par gode jyske heste med solidt og velholdt seletøj var godt at se på. Naturen var dejlig og havde alt, hvad mine øjne gerne ville se. Der var åen, skoven, lyngheden og markerne, og så var der »æ søk« vest for ejendommen, et lavt sumpet område hvor mølledammen havde ligget. Der kunne man gå »i bløde«, og det skete for min fætter, han gik på grund og kunne ikke bjærge sig i land, så vi måtte tilkalde hjælp.

Det var en god tid, som jeg mindes med glæde, men tiderne har også gjort kål på denne idyl. Møllen har for længst malet de sidste korn, de mange dejlige lyde høres ikke mere, snakken er forstummet, og selv støvet har lagt sig for længst. Hestene, vognene, folkene og stemmerne er der ikke mere. Miljøet er borte, et stykke historie er afsluttet for aldrig at gentage sig. Ejendommen bruges nu kun til beboelse. Butikken eksisterer ikke mere, men måle-

stokken »1/2 Meter 1914« er bevaret og hænger på min væg. Møllefolkene ligger på kirkegården. Salmon og Sidsel ligger for sig, som de gjorde i Faddersbøl Mølle. De tre piger har søgt sammen i en fællesgrav, og drengene har så lagt sig til hvile ved hinanden.

Noget meget glædeligt sker med Faddersbøl Mølle i 2001, da den nu er ved at blive restaureret og bliver taget i brug i eftersommeren. Skov- og Naturstyrelsen købte for nogle år siden Faddersbøl Mølle med tilhørende landbrugsjord og bygninger for at anvende jorden til skovrejsning. Bygningerne blev i en periode udlejet, medens møllen fik lov at forfalde.

Nu er bygningerne imidlertid solgt fra, og de indkomne penge er blevet på stedet, hvilket vist ikke er almindeligt, og de bliver nu sammen med penge fra EU og forskellige fonde brugt til en totalrenovering af møllen med ny beklædning og vinger – en glædelig udvikling.

Det er ikke tanken, at møllen skal kunne arbejde igen, men den vil efter renoveringen kunne beses af publikum, og der vil være fri adgang. I den nederste etage indrettes plads, så man på plancher kan få oplysninger om møllen, egnen og dens historie, og der vil være opstillet borde og bænke, så man f.eks. kan sidde og spise sin medbragte mad.

Skinnerup Mølle

Skinnerup Mølle var en hollandsk mølle, bygget 1877, højde 12 1/2 meter, med et vindfang på 18 meter fra vingspids til vingspids. Hver vinge vejede ca. 1000 kg – jernakslen, som hviler i et stenleje, vejer 1200 kg, så en mølle kræver godt håndværk og gode materialer.

Møllen var af »jordhøjs-typen« med undermøllen placeret i den delvis kunstigt opkastede jordhøj, jordomgang på jordkronen med adgang herfra til kværnloftet. Desuden adgang til møllen fra en mindre magasinbygning opført i grundmur, placeret i randen af jordhøjen på dennes nordside.

Møllens krop var 8-kantet, stolperne op til møllens hat var af pommersk fyr og eg, beklædt med træspån, løgformet hat – oprindelig spånbeklædt, senere beklædt med pap – hattehjulaksel af træ med støbepjernshoved og det øvrige gangtøj af træ.

I møllen var der 3 kværne, triøre, valse, sigte og spidsmaskine, som brugtes til gryn fremstilling. Ca. 1930 ændredes det store og besværlige krøjeværk, som var håndbetjent, til en 6 vinget selvkrøjer.

Sammen med møllen blev drevet 7 tdr. land landbrug. Arealet blev i 1877 frastykket gården »Gadesmind« (Hanstholmvej 60), der havde gårdens stuehus på arealet, ca. 200 meter syd for møllen. Indtil huset brændte i 1912, blev det brugt som beboelse for mølleejeren. Branden opstod af gnister fra husets store bageovn. I 1916 opførtes det nuværende stuehus. Møllefamilien lejede Hanstholmvej 51 i mellemtiden.

Møllen har haft 5 ejere i sin tid som mølle. I 1877 blev møllen bygget af Anders Møller. Han havde i 1866 bygget en hollandsk mølle i Brund, men denne nedbrændte ved lynnedslag i 1871. Skinnerup Mølle blev i 1883 overtaget af Kaptajn Jensen, »Grønlundsgård« (Klitmøllervej 3). Han ansatte en møllersvend som bestyrer. 1886 købtes møllen af Morten Vestergaard, som havde den til 1904, hvor Jens Andersen overtog den.

Jens Andersen blev født 25. april 1879 på Sjørring Mølle, og han havde 4 brødre, som også var mølleejere. Jens Chr. Andersen overtog i 1917 Sjørring Mølle efter sin

far, Laurids Andersen købte Elsted Mølle i 1928, Martin Andersen blev ejer af Sennels Mølle i 1912, og endelig købte Per Andersen Vang Mølle. Deres far Jens Chr. Andersen, som havde Sjørring Mølle før sønnen, havde som ung møllesvend været med til at bygge Skinnerup Mølle, daglønnen var 1 kr., og så måtte han gå fra Sjørring til Skinnerup og tilbage hver dag – det var jo før cyklen var hvermandseje. Jens Andersen havde også korn- og foderstofhandel.

1944 blev møllen overdraget til Axel Andersen, søn af Jens Andersen. Axel Andersen var født 25 november 1909, gift med Else Laursen, Ø. Vandet. De ophørte i 1976 med at drive møllen og udlejede derefter i nogle år udhusene til Tved Hønseri. I 1981 købte Peter Kortegaard ejendommen og opførte en stor minkfarm, som han havde fra 1982 til 1994.

1999 solgtes ejendommen til Hans C. Bach, der ændrede møllens lagerrum og lade til glarmesterværksted og butik – i 2000 fjernede han resterne af jordhøjen, hvorpå møllen stod, så i dag er alle spor fjernet af en travl arbejdsplads i over 100 år, og Skinnerup sogn er kulturhistorisk blevet fattigere.

Istandsættelse

Under en kraftig snestorm i februar 1952 var møllehatten og vingerne ved at rive sig løs. Kun ved en hurtig indsats af Axel Andersen, ved at fæste en kraftig jernkæde om akslen, blev møllen reddet i første omgang.

Møllebygger Jens Larsen, Nors, besigtigede skaden og beregnede, at en reparation af møllen ville koste ca. 4.000 kr. Da Axel Andersen syntes, det var en for stor inve-

Skinnerup Mølle.

stering i forhold til, hvad møllens indtægter var, overvejede han at nedrive møllen. Der var i de sidste år kun tilført møllen ca. 3.000 tdr. korn til formaling.

Da Axel Andersens beslutning om møllens fremtid hørtes omkring i Skinnerup sogn, henstillede sognerådsformand Kr. Skaarup til mølleren om at udsætte nedrivningen, indtil sognerådet havde drøftet et eventuelt tilskud til reparationen.

Sognerådet indbød sognets beboere til et møde i forsamlingshuset for at høre, om der var vilje til at give et tilskud til bevarelse af møllen. Resultatet af mødet blev, at der indkom i alt 4.331 kr. fra 135 bidragsydere, heraf ca. 40 fra Skinnerup sogn, men der kom også bidrag fra en tidli-

gere ansat møllesvend, Mads Chr. Peder-
sen, som boede i Canada. Reparationen
kostede 4.331,44 kr., de manglende 44 øre
blev også fundet. Ved restaureringen ud-
skiftedes møllens hat med en brugt fra den
nu nedlagte mølle i Hørdum.

Den 23. maj 1953 kl. 9.30 blev møllen
sat i gang. Ved den lejlighed var sognerå-
det mødt sammen med flere bidragydere
og den tidligere mølleejers Jens Andersen,
Thisted. Sognerådsformand Kr. Skaarup
taktede alle, der havde ydet bidrag til
istandsættelsen, samt håndværkerne for
godt udført arbejde. Der afsendtes følgen-
de telegram til kongeparret:

*»Deres Majestæter, Kongen og Dron-
ningen og Prinsesserne, Amalienborg. Fire
kilometer fra Thisted ved vejen til Hanst-
holm ligger Skinnerup Mølle, der efter en
istandsættelse i dag bliver fredet, men den
vil blive sat i gang, når vor Kongefamilie
kommer forbi.*

Med hjertelig hilsen

På udvalgets vegne

Kr. Skaarup, sognerådsformand«

Senere på dagen kom takketelegram fra
Jagtgården i Trend.

»Hjertelig tak for venlig hilsen.

Frederik Rex«

Kongebesøg

To år senere kom kongefamilien på besøg.
I møllen var man i første omgang blevet
bedt om at være forberedt på et besøg,
men samme dag blev der ringet med be-
sked om, at besøget var aflyst, fordi tids-
planen ellers ikke kunne holdes. At det
ikke kom til at gå sådan, fremgår af en avi-

sartikel fra d. 22. juni 1955 (her gengivet i
uddrag):

*»Medens mange andre i Thisted har
været plaget af nervøsitet umiddelbart før
kongebesøget i går (den 21. juni 1955), gik
møller Axel Andersen, Skinnerup mølle,
om eftermiddagen i lykkelig uvidenhed om,
at de kongelige biler ville rulle op foran
hans dør. Da han gik bag sine jyske heste
og rensede roerne, fik han bud om straks at
komme hjem, for kongen, dronningen og de
3 prinsesser var kommet for at se hans
mølle.*

*Fru møller Else Andersen gik inde i sit
hus, optaget af arbejde, da bilerne stand-
sede op. Hun fik travlt med at komme ud og
blev hilst af såvel kongeparret som prin-
sesserne, og kongen udtrykte ønske om at
se maskineriet i møllehuset. Medens Else
Andersen viste rundt og fortalte om møllen,
gik der bud til Axel Andersen i marken.
Han overdrog tømmerne til en afløser og
nåede hjem, hvor han overtog rundvisnin-
gen.*

*Ved slutningen af besøget indtraf en lille
begivenhed, som dog viser, at man i møllen
på et eller andet tidspunkt havde håbet på
kongebesøg. En smuk gæstebog blev lagt
frem for kongen, og han trak smilende sin
fyldepen op for at skrive i bogen. Så blev
den oplysning givet, at første side i gæste-
bogen siden dens anskaffelse stod blank og
var reserveret kongen. Her skrev kongen,
dronningen og de 3 prinsesser deres navne,
og hermed var et lønligt håb gået i opfyl-
delse«.*

Brand

I 1958 udskiftedes møllens vinger med vin-
gerne fra den nu nedlagte Fjerritslev mølle,
men nogle år senere trængte møllen igen til

Skinnerup mølles brand 1978. Foto: Gert Sørensen.

istandsættelse. Derfor oprettedes der i 1976 en forening, hvis formål var at bevare møllen i fremtiden. Foreningens navn blev »Skinnerup Mølles Venner«, hvis formand var Jens Kirk, Tousgård, sekretær pastor Axel Sjølander, Thisted, bestyrelsesmedlem landinspektør H. C. Herling.

Efter ansøgning bevilgede Thisted byråd 40.000 kr. til møllens restaurering. Efter salg af det nedlagte Skinnerup Forsamlingshus besluttede dets bestyrelse og andelshavere, at beløbet efter salg skulle deles imellem møllen og kirken med 16.000 kr. til hver. Nu var der penge til at starte istandsættelse af møllen. Møllens areal blev udstykket som matrikelnr. 3^Q Skinnerup by med et areal på 250 m².

I januar 1976 startede det store arbejde med istandsættelse af møllen, som skred

godt fremad, og mange talte om den store planlagte indvielsesfest, der skulle være. Jens Kirk, Tousgård, havde allerede skrevet indvielsessang. Den 14. juli 1976 kl. ca. kl. 15 skete så det, som ikke måtte ske, trods store sikkerhedsforanstaltninger med vandslange og spande med vand. En smed skulle skære et stykke jernbjælke i møllehatten over med en skærebrænder, men gnister derfra antændte gammelt spindelvæv og støv, og der udbrød en stor brand. Alle tilstedeværende deltog sammen med brandvæsenet fra Thisted i slukningsarbejdet, men forgæves, møllens spånbeklædning var ildens lette bytte, og på meget kort tid var møllen nedbrændt til grunden, kun 2-3 uger før dens indvielse.

Møllens nye vinger lå heldigvis så langt fra brandstedet, at de ingen skade fik, og de

blev skænket til Hundborg mølle, jernakselhovedet skænkedes til Snejstrup mølle.

Møllebogen med de kongelige autografer er kommet på Thisted Museum, skænket år 2000 af Else Andersen, der nu bor i Dragsbækparken. Bogen indeholder også navnene på alle, der gav bidrag til møllens bevarelse, da den første gang blev restaureret i 1952.

Hvilket minde har vi så i dag om Skinnerup Mølle? Da der efter dens istandsættelse i 1952 blev vedtaget bestemmelse om, at den skulle køre hver gang kongefamilien kørte forbi, blev den kaldt Kongemøllen, så da Thisted Kommune i 1971 gav alle veje navne, var der jo et oplagt navn til vejen, hvor møllen havde været. Derfor hedder vejen Kongemøllevej.

NOTE:

1. Knud Søgaard er i gang med at lave en undersøgelse af, hvor der har været møller i Thy og Vester Hanherred, arbejdet er påbegyndt, men dette vil tage en del tid endnu.

Tegningerne til denne artikel er venligst stillet til rådighed af Bornholms Museum.

ANVENDT OG SUPPLERENDE LITTERATUR:

Knud Aagaard: Fysisk, økonomisk og topografisk Beskrivelse over Thy. Viborg, 1802.

Kristian Vestergaard: Vandmøller i Viborg amt. Viborg, 1975.

Daniel Bruun: Danmark : land og folk. København, 1919.

Niels-Holger Larsen: Møllerne på Bornholm. Rønne 1998.

Møllebygninger i Danmark – redegørelse og status 1993. Miljøministeriet – Skov- og Naturstyrelsen, 1993.

Torsten Balle: Møllen. Historisk Årbog for Thisted Amt 1960, side 299-312.

Severin Christensen Sortfeldt: De gamle vandmøller i Thy. Historisk Årbog for Thisted Amt 1939, side 163-171 og 1940, side 291-307.

H. Støvring-Nielsen: Tilsted Vandmølle. Historisk Årbog for Thisted Amt 1956, side 23-34.

Desuden er anvendt en del utrykte kilder.